

Professor Mihailo Dragomanov and Bulgaria

Nikola Karaivanov

Одесса, 2007; „Великие и выдающиеся украинцы – болгаролюбцы“, София, 2009; „Болгария в моем сердце“, Варна, Болгария, 2009; „Краткая история болгарского народа“, Кишинев, 2013 г. и другие.

Никола Караиванов принял участия в более 50 научных конференциях в Болгарии, Украине и Молдове, как докладчик и имеет более 70 научных публикаций в болгарских научных журналах.

Професор Михайло Драгоманов и България

Никола Караиванов

УДК 323.1(477)

Никола Караиванов родился в 1948 году в городе Севлиево, Болгарии. В 1972 году окончил Софийский университет „Св. Климента Охридского“. Свою трудовую деятельность начинает как учитель, с 1979 года стал преподавателем вуза – в Университете города Габрово. С 1998 по 2002 года был командирован со стороны Министерства образования Болгарии, как учитель болгарской истории в Болградской средней школе имени „Георгия Раковского“, г. Болград, Одесской области. В эти годы он является и гость-лектором в Одесском национальном университете имени „Ильи Мечникова“. С 2005 года работает в Софийском университете имени „Св. Климента Охридского“ как главный ассистент по истории Болгарии.

Научные интересы Николы Караиванова являются: болгарская история XIX и XX вв.; история болгарской диаспоры в Украине и Молдове; украино-болгарские культурные связи в период XIX – в первой половине XX века.

Никола Караиванов является автором 15 книг, в том числе: „Болгарский вклад в европейскую и всемирную историю и культуру“, Кишинев, 1991; „Этногенез болгарского народа“, Кишинев, 1993; „События и героическая история“, Том I, Болград, Украина, 1995 и том II, Одесса, 2005; „Болградская гимназия“, Одесса, 2007; „Великие и выдающиеся украинцы – болгаролюбцы“, София, 2009; „Болгария в моем сердце“, Варна, Болгария, 2009; „Краткая история болгарского народа“, Кишинев, 2013 г. и другие.

Никола Караиванов принял участия в более 50 научных конференциях в Болгарии, Украине и Молдове, как докладчик и имеет более 70 научных публикаций в болгарских научных журналах.

Михайло Драгоманов е първият професор в най-стария и престижен университет в България – Софийски университет „Св. Климент Охридски“, основоположник и ръководител на катедрата по обща история в Историко-филологически факултет. Той е широко известен историк, славянски фолклорист, виден украински публицист и общественик. Проф. Михайло Драгоманов е ярка фигура на украинските либерални и демократични кръгове, отдал сили и знания на украинската национална идея в борбата за културна и национална еманципация на украинския народ. Той е един от видните представители на украинската култура, наука и обществена мисъл през втората половина на XIX век.

Михайло Петрович Драгоманов е роден на 19 (30 нов стил) септември 1841 г. в гр. Гадяч, Полтавска губерния. Баща му, Петро Драгоманов, принадлежи към малък дворянски род, който спада към автономната някога „Казашка старина“ на Украйна. Той се отличавал с висока интелигентност и страст към четене на книги. По-късно Михайло Драгоманов си спомня, че „...страстта към четене премина още в детинство от баща ми у мене“. Той учи в родния си град, а от 1853 г. в Полтавската гимназия. Тук юношата упорито чете историческа литература, овладява френски и немски език, издава на украински език ученическо списание. От 1859 г. до 1863 г. Драгоманов следва история в Киевския университет „Св. Владимир“. Свободолюбивите идеи намират широк достъп в университета като сред студентите, така и сред част от преподавателите. Някои от студентите, в това число и Драгоманов започват да организират неделни училища и да просвещават народните маси. Като студент той изучава старателно Древния Рим, както и религиозната история на древния свят.

През есента на 1863 г. Драгоманов завършва университета и започва да работи върху дисертация на тема епохата и личността на римския император Тиберий, която защитава през 1864 г. и става доцент по история в Киевския университет. Драгоманов започва да пише статии по руско-полските отношения, а също и по проблемите на взаимните славянски отношения от гледна точка на демократично-федеративните си идеи. Не веднъж той засяга и украинския въпрос, като все повече се сближава с киевските украинофилски кръгове. Във връзка с подема на народните училища в Украйна той пише статии, в които доказва, че тези училища трябва да останат близки до бита на украинското население и обучението да се води на украински език, като се започне с устната народна словестност и постепенно да се усвоява руския език. Заради статията му „За педагогическото значение на малоруския език“, поместена във в. „Санкт-Петербургские ведомости“ през 1866 г. Драгоманов е повикан да дава обяснение пред попечителя на Киевския учебен окръг. Администрацията на университета се ограничава само с мярката

„наблюдение“ над преподавателя. Това „наблюдение“ трае няколко години и става причина той да не бъде утвърден за „щатен доцент“ през 1870 г. По-късно в автобиографията си Михайло Драгоманов ще напише: „Сега аз мога да кажа, че това ме привърза окончателно към украинското течение, тъй като по естествена реакция аз се заех с изучаването на украинските въпроси“.

[1]

През 1867 г. той с няколко приятели започва да издава сборници с украинско народно словесно творчество и други етнографски материали, тъй като само този род издания на украински език са разрешени от руската царска цензура. Издадени са два сборника с украински народни приказки и два сборника с песни. През 1869 г. Драгоманов предприема заедно с проф. Антонович издаването на „Исторически песни на малоруския народ“, от които излизат два тома през 1874-1875 г. с обстоен коментар. Продължение на тези публикации са издадените по-късно от Михайло Драгоманов, когато той е емигрант в Женева „Политически песни на украинския народ XVIII-XIX в.“, том I, Женева, 1883 г. и „Песни от останалото време на автономното Хетманство в Малорусия и на Слободска Украйна“, том II, Женева, 1885 г. Тези две книги имат значение и за историята на българския фолклор, тъй като при сравнението са дадени като примери много български народни песни. [2] По-късно като професор в София Михайло Драгоманов ще напише в автобиографията си: „Изучаването на богатата и прекрасна народна словестност, а особено на политическите песни, които съдържат политическата история на украинския народ, разказана от самия него, ме накара да обикна дълбоко този народ и да преживея... украинския въпрос... Изследването на песните за борбите между украинци и турци, и то в сравнение с подобни песни на балканските народи, ме накара да се замисля на т. нар. Източен въпрос“. [3] От тези мисли се вижда, че Драгоманов свързва органически интереса си към украинската и българската народна словестност.

През септември 1870 г. Михайло Драгоманов заминава в научна командировка, която продължава три години. Той посещава Берлин, Варшава и Познан, след това продължава в Прага, Виена и Хайделберг, като се запознава с проблемите на славянските народи в Германия и Австро-Унгария и през есента на 1871 г. написва очерка си „Източната политика на Германия и обрусването“, отпечатана във „Вестник Европы“ през 1872 г. Михайло Драгоманов си дава ясна сметка каква сила би било славянството, ако вместо да служи на чужди интереси или като руския царизъм да поробва братски народи, славянството би се обединило в духа на идеите, които са проповядвали Костромаров и Шевченко на широки демократически и федеративни начала. В Италия той пише голяма статия за литературното и политическото украинско движение в Галиция, като навръщане се спира там, за да се запознае с украинските лидери.

През 1873 г. Михайло Драгоманов се връща в Киев и първата му работа е да разкритикува двете украински партии в Галиция – старата „московска“ и младата „украинска“ и да предложи идеите си за необходимост от нови пътища за решаване на украинския въпрос, а именно в културата – рационализъм, в политическото устройство – федерализъм и в социалната сфера – демократизъм. [4]

В Киевския университет Драгоманов се хабилитира за професор през 1873 г. и отново се насочва към подготовката на лекции и научни изследвания. Той отпечатва студията „Отглас от рицарската поезия в малоруските народни песни“, 1873 г. Но докато научните му изследвания по история и фолклор повдигат авторитета на проф. Драгоманов като учен, то публицистичните му статии, печатани с псевдоним все повече тревожат руските царски власти. През май 1875 г. попечителят на Киевския учебен окръг го поканва да си подаде оставка като преподавател в университета. Проф. Михайло Драгоманов отказва, повторно е приканен да подаде оставка и през септември 1875 г., след неговия повторен отказ, той е уволнен от Киевския университет. [5]

Проф. Драгоманов е принуден да замине за чужбина, но преди да потегли публикува пригответените за печат сборници „Малоруски народни предания и разкази“ и „За украинските казаци, татари и турци“, 1875 г. В началото на 1876 г. получава разрешение да отпътува със семейството си за Виена и той напуска завинаги Русия. Но и във Виена проф. Михайло Драгоманов не намира подходящи условия за работа, а някои от изданията му са конфискувани от австрийските власти. В Австро-Унгария знаят, че проф. Драгоманов е лидер и за украинците в границите на империята и затова в края на 1876 г. той е принуден да се изсели в Женева, Швейцария. Тук той е преподавател в Женевския университет и живее в този град до 1889 г. В Швейцария проф. Драгоманов издава пет тома на украинския обществено-политически сборник „Громада“, чиято главна идея е да даде колкото е възможно повече информация за Украйна и нейния народ, за стремежите му за напредък и национална независимост. На страниците на „Громада“ е отпечатана политическата програма на украинското движение с искането за пълна самостоятелност на Украйна. С този сборник проф. Драгоманов спечелва много нови привърженици и приятели и най-вече украинския поет и учен Иван Франко и твърдия и последователен публицист Михайло Павлик. [6]

Проф. Михайло Драгоманов се отдава на широка научна, литературна и обществена дейност. От трудовете му, писани в Женева ще споменем само „Народните училища в Украйна“ (1877 г.), където въпроса за образованието на украинския народ е разгледан широко от педагогическо и културно гледище. Проф. Драгоманов пише един доклад до литературния конгрес в Париж през 1878 г. в който запознава европейската общественост със забраната в царска Русия да

се печатат на украински език книги и периодика. Трябва да споменем неговото изследване "Шевченко, украинофилството и социализма", 1879 г. Необходимо е да посочим и Драгомановия "Опит за политико-социална програма" под надслов "Свободен съюз", издаден през 1884 г. В него се дава една истинска конституция на Украйна, за политическо, икономическо и културно развитие на украинския народ. [7]

Интересът на проф. Михайло Драгоманов към България и българите води началото си от 60-те години на XIX век, когато той активно участва в обществено-политическия живот на славянството. По-късно, когато прибива във Виена, той следи развитието на българското националноосвободително движение и дейността на българската емиграция в Румъния. Априлското въстание от 1876 г. и Руско-турската война от 1877-1878 г. дават възможност на проф. Михайло Драгоманов да развие отново своите либерални идеи. В края на 1876 г. той изпраща от Женева до петербургския вестник "Молва" статията си "Чистото дело иска чисти средства", в която развива тезата, че само една свободна Русия може да даде свобода на българския народ. Когато вестникът е забранен заради тази статия, той издава в Женева през 1877 и 1878 г. три брошури "Турци, вътрешни и външни", "Вътрешното робство и войната за освобождение" и "Докъде се довоювахме?", в които брошури дава своето виждане за политическите реформи в Русия.

Докато преди Освобождението на България от турско иго през 1878 г. в публицистиката и научните рабработки на проф. Михайло Драгоманов преобладават въпросите на национално-освободителната борба на българския народ, то след това на преден план излизат обществено-политическите, културните и научните проблеми.

По времето на Освобождението на България от турско иго през 1878 г. и годините след това в проф. Драгоманов се събужда научен интерес към българското народно творчество. За насоката на тези му научни интереси определена заслуга има и неговия студент в Женева българина Иван Шишманов (по-късно негов зет и български професор). През 1886 г. между българския студент Шишманов и проф. Драгоманов се установяват дружески връзки, които прерастат в индивидуална работа на професора с талантивия студент. По-късно Шишманов си спомня: „Проф. Драгоманов не ми четеше лекции, а се задоволяваше да ми дава на ръка (по-после ми и пращаше) книги, които да ме осветлят по един или друг въпрос. Така той ме оставяше да се съставя свободно мнение за една или друга теория, за един или друг проблем. Не обичаше да се налага... Признателен съм на Драгоманов и за дето ме запозна със своята техника на научно изследване... И какъв прекрасен учител ми беше той!" [8] Украинският учен се стреми и успява да предаде на българския студент програма за популяризиране на прогресивните европейски идеи за формиране в България на

академични научни представи за хуманитарните науки.

Тъкмо по настояване на Иван Шишманов пред тогавашния министър на народното просвещение Георги Живков през 1889 г. българското правителство поканва проф. Михайло Драгоманов за преподавател в новооткритото Висше училище (по-късно прераснало в Софийски университет "Св. Климент Охридски") и той веднага приема предложението. Може да се смята, че 1889 г. е преломен момент в живота на украинския професор. За България 90-те години на XIX век са период на най-интензивно развитие на националното образование и култура. След петвековното турско иго страната се върна към съвременния живот с ярки индивидуалности, изпълнена с творчески сили и бързо зае достойно място в семейството на европейските народи.

Като автор на прекрасната статия "Руският юмрук и българската свобода" (1882 г.) проф. Драгоманов е известен на българската общественост още преди да дойде в България. За тази статия има отзиви и в България и в Русия. За българите той е истински приятел, а в руската империя обвиняват украинският професор в предателство към Русия, като припомнят и друга негова статия във в. "Киевски телеграф" озаглавена "Надежди и разочарование сред западното славянство" (1875 г.), в която проф. Михайло Драгоманов разкрива истинския империалистически характер на руската политика и към България. Още тогава българите произнасят с уважение името на професора. Преди да се установи в страната, той има кореспонденция с лидери на Народно-либералната (Стамболовистка) партия, като Димитър Ризов (с когото води оживена кореспонденция), Захари Стоянов и други. Чрез приятеля си В. Дебагорий-Мокриевич, политически емигрант в България, е установил връзка с редица български учени, писатели и интелектуалци и кореспондира с тях. За разширяване на връзките на проф. Драгоманов с представители на българския духовен елит има принос и Иван Шишманов.

С пристигането му в София той решава своите и на семейството си материални проблеми и пред него се откриват нови възможности за по-нататъшна научна дейност. Същевременно проф. Михайло Драгоманов прекъсва връзките си с някои консервативно настроени украински дейци. За това узнаваме в негово писмо до свой приятел в Киев, в което професора изказва и за желанието си да служи на българския народ: "Не можах да постъпя другояче, когато, от една страна, българите ме помолиха да им помогна, а нашите намираха работата ми за вредна и постъпвах с археолого-етнографските ми трудове така, че това не може да се изтълкува другояче, освен като пренебрегване на историко-сравнителния метод, който бил вреден за националната им школа". [9]

На 30 септември 1889 г. проф. Михайло Драгоманов има среща с министъра на народното просвещение Георги Живков, който му предлага да стане и ректор на Висшето училище, за да го изгради по образец на

европейските университети, но той отказва с аргументите: "...нямам административно-организационен опит и административната работа трябва да принадлежи на българите, за мен е предостатъчно да помагам за уреждането на библиотеката, преди да почнат занятията на студентите". [10]

Дейността на проф. Михайло Драгоманов като преподавател в България от 1889 г. до 1895 г. е една от най-хубавите страници в историята на българското висше образование. Рядко учен се е ползвал с такъв висок авторитет, любов и уважение сред академичната младеж, като проф. Драгоманов. Той се отнася изключително добросъвестно към съставянето на програми за повечето от изучаваните в университета учебни дисциплини, като ползва за образци такива от европейските университети, така на програмите на своите лекции и написването на конспекти за изпитите по дисциплината всеобща история. Проф. Михайло Драгоманов дава съвети какви книги да се закупуват от университетските центрове в Европа за Университетската библиотека. След неговата смърт вдовицата Людмила Драгоманова подарява цялата библиотека на съпруга си на библиотеката на Софийския университет и днес там могат да се ползват вече станалите библиографска рядкост книги, принадлежали на проф. Драгоманов. [11]

Почти всички литературни, научни и политически украино-български връзки през първата половина на 90-те години на XIX век минават през проф. Михайло Драгоманов и неговото обкръжение: зетя Иван Шишманов, дъщерята Лидия Драгоманова-Шишманова, племенницата Леся Украинка.

Проф. Михайло Драгоманов чете лекциите си на руски език, което затруднява много студентите. Това налага всеки път да се съставя подробен конспект на всяка лекция, която студентите превеждат на български език и преподавателя проверява правилността на превода, след това го размножават на циклостил и раздават на другите. Излишно е да се казва, че тази работа отнема доста време и енергия на проф. Драгоманов.

В своя кратък дневник, който проф. Михайло Драгоманов води в София той разказва за своята съвместна работа с българските преподаватели в Софийския университет. В най-близки дружески връзки проф. Драгоманов е с Димитър Агура, с когото разделят преподаването на обща история. Украинският професор отбелязва, че Агура няма информация за редица научни трудове на френски и немски език по антична и средновековна история, но той като опитен преподавател постепенно го въвежда в проблемите. Дватама колеги (Драгоманов и Агура) са постоянно заедно, обсъждат състоянието на университетската и Софийската градска библиотека. Проф. Михайло Драгоманов описва в дневника се и избора на ректор на Софийския университет, който се провежда в сградата на Министерството на просвещението на 6 септември 1889 г. В избора участват всичко 10 души, преподаватели от университета, които

избират с 9 гласа за ректор Димитър Агура. Няколко месеца след смъртта на проф. Драгоманов, Димитър Агура (1849-1911 г.) се хабилитира за професор и още три мандата е ректор на университета. Пестеливи са думите в дневника на Емануил Иванов (1857-1925 г.), преподавател по висша математика, ректор на университета от 1890 до 1893 г., по-късно професор. Марко Балабанов (1837 – 1921 г.) виден български възрожденец, преподавател по римско, византийско и каноническо право е "...човек, който си знае цената и малко си придава важност". Вторият бележит възрожденец е Никола Михайловски (1818-1892 г.), преподавател по гръцки език и литература. По израза на проф. Драгоманов "млади и непосредствени" преподаватели са Любомир Милетич (1863-1937 г.), преподавател по славянска филология, по-късно виден професор, Никола Добрев (1861-1925 г.) преподавател по химия, по-късно професор и Иван Георгов (1862-1936 г.) преподавател по философия, по-късно професор, като тримата "...представяват новоевропейския елемент в университета". Преподавател по педагогика е видния възрожденски учител Йосиф Ковачев (1839-1898 г.), а по български език и литература Георги Попов, който след година напуска университета. Това е преподавателския екип през втората учебна година на Софийския университет: проф. Михайло Драгоманов и 9 негови български колеги. [12]

В своя дневник проф. Драгоманов разказва и за срещите си с друг бележит възрожденец – Васил Стоянов (1839-1910 г.), който тогава е директор на Народната библиотека и обсъжда с професора проблемите с недостига на средства за закупуване на литература и незнанието как да се избаротят каталозите. Но най-интересна е срещата и запознаването на проф. Драгоманов със Захари Стоянов (1850-1889 г.). Дватама водят кореспонденция от 1884 г., Стоянов му изпраща в Женева издавания от него в. "Свобода". Една вечер, проф. Драгоманов се разхожда заедно с колегите си Иван Георгов и Никола Добрев и те му посочват в една кръчма да седи Захари Стоянов. Професорът веднага изказва желание да се запознаят, но "...Захари Стоянов отначало се опита да поважничи, но сетне се отпусна и стана по-непосредствен" – бележи в дневникът си проф. Драгоманов. Между дватама се води оживен и продължителен разговор, на другият ден Стоянов заминава за Париж и там ненадейно почива. Проф. Драгоманов присъства по-късно и на панахидата в памет на Захари Стоянов, като искрено скърби за него, въпреки, че в кореспонденцията и единствения разговор между тях имат политически различия. [13]

През 1894 г. в София е организирано юбилейно тържество по случай 30 години от научната дейност на проф. Драгоманов, на което българската академическа и културна общественост отдават заслужена благодарност на видния учен за неговата дейност в България. Той почива преждевременно на 54-годишна възраст на 8 (20 нов стил) юни 1895 г. в София. Сутринта в този ден той има

лекции в университета и след обед около 17 часа той издъхва скоропостижно в ръцете на съпругата си и в присъствието на племеницата си Леся Украинка.

Българската столица става свидетел на невиджано многолюдно погребение, което е още едно потвърждение на голямата обич на българската интелигенция и академична младеж към бележития украинец. За погребението на проф. Драгоманов за България тръгват и двамата негови най-близки съратници от Галиция: Иван Франко и Михайло Павлик. На австрийската граница обаче двамата са спрени, при което Франко се връща обратно, а Павлик пристига в София след погребението.

Внезапната смърт на проф. Михайло Драгоманов предизвикала голям отзвук сред демократичните кръгове на България, Русия, Украйна и други страни. Дори вчерашните идейни противници на украинския професор признават голямата загуба със смъртта на бореца против руския царизъм, за независимостта и духовния просперитет на украинския народ. [14]

Научното дело на проф. Михайло Драгоманов е голямо по обем, разнообразно по тематика и съдържание и е разпръснато в няколко европейски страни. Цялата му научна и публицистична дейност има за цел да разкрие миналото, културата, битата, езика, стремежа на украинския народ към свободен живот и равноправие.

Интересите на проф. Михайло Драгоманов към фолклора са още от киевския период от живота му и той продължава делото в това научно направление най-вече в София. На неговото перо принадлежат над 60 значителни етнографски и фолклорни изследвания и публикации. Първият голям принос на проф. Михайло Драгоманов, както споменахме, за изучаване на украинското народно устно творчество е сборника: "Исторически песни на украинския народ" в два тома (1874, 1876 г.). На титулната страница на тази книга стоят имената на В. Антонович и М. Драгоманов. Обаче основната работа в тези интересни и съдържателни сборници е извършил проф. Драгоманов. Той направил систематизацията и най-важното – написал бележките, в които дава научни тълкувания на украинските народни песни.

Извънредно ценен принос в историята на украинската култура представляват трудовете на проф. Михайло Драгоманов "Малоруски народни предания и разкази" (1876 г.), "Нови украински песни за обществени въпроси" (1881 г.) и "Политически песни на украинския народ от XVIII - XIX век" в два тома (1883, 1885 г.). Последните две книги представляват задълбочени изследвания, написани без участието на В. Антонович. И това освобождаване от влиянието на Антонович се отразява при разглеждането на научните проблеми с много по-голяма идейна заостреност. Проф. Михайло Драгоманов осъжда остро крепостното право, дава вярна характеристика на запорожките казаки, без да

ги идеализира, но и изтъква огромното им значение като борци за свобода. [15]

Добре запознат с развитието на съвременната му руска и европейска фолклористика, проф. Драгоманов пише основните си изследвания върху славянския фолклор в София, които са публикувани в „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ (съкратено Сб.НУНК) от 1889 г. до 1895 г. Проф. Драгоманов най-активно участва в създаването на това първо българско научно-филологическо списание, което изиграва огромна роля в развитието на българската филологическа наука и литература. "Сборникът" значително допринася и за по-нататъшното развитие на украинно-българската взаимност, за изследване на двустранните фолклорни и литературни връзки. Етнографските и фолклорните трудове на проф. Драгоманов се отличават с голяма зрелост и научна убедителност. В България той написва най-добрите си научни трудове в областта на фолклористиката. В едни автобиографични бележки проф. Драгоманов казва, че в София са му създадени условия да се върне към педагогическата си дейност, "...даде ми орган ("Сборник за народни умотворения, наука и книжнина", на което научно списание главен редактор е зетя на професора – Иван Шишманов – бел. автора), в който мога да публикувам изследванията си по въпроси от славянската, вклучително и украинската фолклорна литература". [16]

Ще разгледаме накратко всяка една от неговите студии, написани в София и публикувани в "Сборник, за народни умотворения, наука и книжнина", защото те са основополагащи за българската народонаука. Първата студия на проф. Драгоманов е озаглавена "Славянски сказания за пожертването на своето дете" [17] Става дума за онази легенда, позната на всички славянски народи и в средновековните им апокрифи. В легендата се разказва как най-малкия от тримата братя се съгласил да принесе в жертва своето дете, за да излекува раните на един скиташ старец, който бил самия предрешен Господ. Милостивият брат е възнаграден с много добрини, а детето останало здраво и читаво. Проф. Драгоманов проявява тънък усет при разкриване на сходството и различията в поетическата обработка на дадената етическа тема и специално за българската версия той посочва най-близките им успоредници от някои апокрифни легенди за Св. Богородица и Исус Христос. [18]

Втората студия на проф. Драгоманов е "Славянски сказания за раждането на Константин Велики" [19]. В редица български епични песни, записани в Софийско и Родопите, се разказва за раждането на един юнак, на едно самотворно дете, което накрая заема престола на цар Константин в Цариград. Такива песни и предания са познати на почти всички славянски народи, редица византийски легенди са също на тази тема. Авторът посочва, че в българския епос и легенди, където на пръв поглед имаме местни и наивни фантазии, трябва да откриваме мотиви от

други народи с помощта на трудни исторически и литературни справки. [20]

„Славянските преправки на една евангелска легенда“ [21] е третата студия на проф. Михайло Драгоманов. Авторът изтъква, че в Средновековието апокрифната литература е имала голямо влияние върху народните маси и тяхната устна словестност: „...апокрифните евангелия са имали много по-голямо влияние върху народната маса и нейната устна словестност. Тая последната от своя страна, след като е завладявала известен сюжет, формата на която намирала в някои от писмените апокрифи, не само е преправяла по свой вкус фабулата на разказа, но е провеждала в нея свой собствен морал. По такъв начин се получават устни сказания често толкова отдалечени от първоначалните евангелски основи, щото само сравнителното съпоставяне на много варианти от тия сказания може да се открие тяхната връзка с тия основи“. Проф. Драгоманов разглежда българската приказка „Дядо Господ и двама попове в гората“, която е анекдотична форма на моралната повеля за Божието наказание за надменност или грях, (Господ превърнал високомерните попове в магарета) но според проф. Драгоманов за установяване на пълната и точна история на мотива липсват някои апокрифи. [22]

В четвъртата си студия проф. Драгоманов разглежда „Славянските преправки на Едиповата история“. [23] В увода автора се спира на важния проблем за националното и международното във фолклора. Излагайки историята на научните изследвания върху мотива на кръвосмешаването, (в античната литература Едип цар) проф. Драгоманов се спира накратко върху трите главни теории във фолклора: митологично-племенната, литературно-интернационалната и антропологичната, за да покаже тяхната относителна правдивост. Той стига до извода, че славянските и българските версии на сагата са възникнали от устно заемане от византийски апокрифи. [24]

Навлизайки все по-дълбоко в изучаването на българските народни ярвания и поетични саги, проф. Михайло Драгоманов се спира в петата и шестата студии на „Забележки върху славянските религиозни и етически легенди“ [25]. Той изучава именно легендите за Божието правосъдие в първата част за еволюцията на народните идеи върху света, Бога и нравите. За да направят тази морална повеля по-нагледна, разказвачите са прибегвали до повествование, познато и в българската народна словестност с дълбока поука и нежна поезия. Във втората част [26] авторът започва с интересната българска легенда за сътворението на света, публикувана още през 1868 г. в сп. „Общ труд“, издавано в Болград и повторена в друг вариант в „Периодично списание“ от 1884 г. Той пише: „По-голямата част от известните досега разкази с подобно съдържание, записани у разните славянски и неславянски народи... приличат доволно близо на българските и украинските варианти“. Проф. Драгоманов е убеден, че древните и по-нови

легенди идват в България от Азия чрез посредничеството на арменските павликяни и определя точното отношение на устните български разкази към богомилските апокрифни повести. Чрез павликянството и богомилството в България проникват чужди философско-религиозни построения, които намират благодатна почва в апокрифната книжнина и допринася много за разпространението на дошлите отдалеч митове и етически легенди. Украинският професор успява да покаже с голяма проникателност ролята на богомилството при създаването на българските легенди. Изследванията на българските религиозни легенди довеждат проф. Михайло Драгоманов до извода за голямото им сходство с украинските легенди. Във връзка с това той поставя справедливо въпроса, че такава важна област от народознанието, каквото е народното творчество трябва да се изучава непременно не само от фолклористи, но и от историци, психолози, искусствоведи и други. [27]

Проф. Петър Динев обобщава научните постижения на студиите на проф. Михайло Драгоманов, отпечатани в „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ със следната оценка: „В тези студии Драгоманов използва голям фактически материал, прави многобройни съпоставки и сравнения, открива близост между легендарни теми и сюжети на най-далечни народи и епохи, проследява пътя им от Изток към Запад. Драгоманов търси изворите за легендите не само в устни приказки и предания, но и в книжовни произведения; изобщо често се спира на апокрифите, които са оказали силно влияние върху народните среди. Изследвайки българската легенда за сътворението на света, Драгоманов отхвърля твърдението на някои славянски учени, че тук се касае за остатъци от старата славянска митология, но потърсва извора на тази легенда в дуалистичните учения, разпространени в Азия и се докосва до учението на богомилите. Навсякъде той прави обширни научни екскурси, привеждайки богат материал“. [28]

Без да отхвърля специфичния национален характер на българския фолклор, както и на фолклора на всеки друг народ, проф. Драгоманов се отнася критично към националната ограниченост на фолклора. Между фолклора на различните народи няма големи прегради, за които говорят изследователите с националистични позиции – заявява проф. Драгоманов в редицата свои студии по българския фолклор. Това негово гледище е правилно, но не бива в никакъв случай да се подценява националната специфика на фолклора на всеки народ. Все пак украинският учен не е могъл да се абстрахира напълно от „книжното“ изучаване на фолклора и това е една от неговите слабости във фолклорните му студии. В статията си „Българските трудове на Драгоманов“ Иван Франко дава висока оценка за проф. Драгоманов като фолклорист, в която изказва и радостта си, че българските студенти и млади учени имат възможност да се

школуват при такъв крупен учен и преподавател. [29]

През 1925 г. проф. Йордан Иванов в труда си върху богомилските книги и легенди пише: "Бъдещите изследователи на проблема ще подкрепят повечето от тезите на Драгоманов... устните български легенди за сътворението на света са от чужд произход, те са привнесени по устен път от дуалистите (богомилите) за прекарване и закрепване на тяхното дуалистично учение сред малокнижните българи". [30]

Тези етнографски студии на проф. Михайло Драгоманов са пропити с дълбока любов към народа и неговото словствено творчество. Михаил Арнаудов определя тяхното значение така: "Няма по-добра школа за оногова, който иска да се сроди с тайната на народната поезия и на народния мироглед, отколкото прочитът на тези увлекателно написани фолклорни студии, гдето проличава всичката солидна култура на учения, негована необикновена ерудиция и неговата отзивчива за копненията и търсенията на народа душа. Науката е за Драгоманов не само една чисто умствена операция, не само студен разбор на факти и идеи, а и въпрос на деятелна хуманност, въпрос на сближение с гения на простия народ, въпрос на вяра в добрите заложби и в културната мисия на селянина, когото ние сме длъжни да подтикнем към самосъзнание и да го подготвим за нов живот. Фолклорът е по такъв начин както предмет на сериозни научни обяснения, така и път на симпатии към народа и средство за неговото социално и просветно въздигане". [31]

Като фолклорист и етнограф проф. Михайло Драгоманов се ползва с голяма популярност сред учените от Европа и преди всичко в славянските народи. Неговите студии, статии и реферати са публикувани във френски, италиански и английски издания, а в Русия някои от тях излизат с псевдоним. Докато на Лондонския конгрес на фолклористите проф. Драгоманов е избран за член на Международния съвет на фолклорното дружество, западноукраинските националисти като Огоновски, Барвински и други не допускат материалите на проф. Михайло Драгоманов да се печатат в "Научните записки" на Научното дружество "Тарас Шевченко" в Лвов. [32] Необходимо е да отбележим и неговата студия, озаглавена „Старите харти на свободата“, която обобщава неговите политически виждания.

Научните трудове на проф. Михайло Драгоманов в областта на фолклора и сравнителното литературознание, писани и публикувани в София, представляват истинска школа за младите български фолклористи и литературоведа от края на XIX век. Силното влияние на проф. Драгоманов се установява от най-крупните изследователи на българския фолклор – проф. Иван Шишманов, който с гордост подчертава, че е негов студент, както и акад. Михаил Арнаудов. Посочените двама български учени са и първите и най-крупни украинисти в България. По този начин бележитият украински учен най-тясно се свързва с българската наука. Последните шест

години от живота му, прекарани в България, когато той е в разцвета на силите си, неговото общуване с преподавателите от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, пряката помощ, която им оказва, непосредственият му досег с българската академична младеж дават своето отражение в развитието на младата българска наука и по-точно на българската фолклористика.

Присъствието в България на толкова известен политически и научен деец, какъвто е проф. Михайло Драгоманов, предизвиква големия интерес на българската културна и научна общественост към украинската култура и литература, към историята на украинския народ. Благодарение дейността на проф. Драгоманов в България стават известни имената на велики и видни украинци като: Григорий Сковорода, Микола Костроманов, Сидир Воробкевич, Иван Нечуй-Левицки, Иван Франко, Михайло Павлик, Олена Пчилка, Леся Украинка и други.

Трябва обаче да посочим, че в България проф. Михайло Драгоманов не е можел да се посвети изцяло на преподавателска и научна дейност. Трайните връзки, които той поддържа с демократичната украинска интелигенция в Австро-Унгария, начело с Иван Франко и Михайло Павлик не дават възможност на проф. Драгоманов да се оттегли напълно от украинския обществено-политически живот, още повече че в Галиция е основана Украинска радикална партия, ръководена от двамата. От България украинският учен взема активно участие в организирането и дейността на тази партия. Той набавя средства за партийните органи - списанията "Народ" и "Хлібороб", изпраща редовно за тези издания статии, посветени на борбата на украинският народ за независимост и самоопределение.

На страниците на двете списания се разгръща гореща борба с тъй наречените "новоеровци", част от украинските националисти, които обявяват, че се отричат официално от всякаква политическа дейност и работят за повдигането на националното и културното съзнание на украинския народ с помощта на националната литература, култура и изкуство. Страстният публицист проф. Михайло Драгоманов пише много остро полемични статии, в които разобличава "новоеровската" политика. Тук можем да споменем само най-добрите му статии по тази тематика като: "Неполитическа политика" (1890 г.), "Странни мисли по украинския национален въпрос" (1892 г.), "Дългите уши на най-новата ера" (1893 г.), "Лъжата не е просвета" (1892 г.), "Писма от Отвъдднепърска Украйна" (1893-1894 г.) и много други. Проф. Михайло Драгоманов разобличава тази "неполитична политика", характеризирайки я като глупава и вредна за народа, тъй като отвлеча вниманието на украинците от решаването на социалните и националните проблеми. [33]

Преподавателската и научната дейност на проф. Михайло Драгоманов в България е високо оценявана от академичните, културните и обществени среди. За последните шест години от живота си в София

професорът е отправял много доброжелателни критични бележки по отношение работата на Софийския университет и Народната библиотека, но всички засегнати с благодарност се корегират и той няма в София нито един сериозен конфликт. Но не така стоят нещата за него в международен план. Руското правителство отчита факта, че в България има много политически емигранти, които работят против руския царизъм. Знаем, че дипломатическите отношения между Княжество България и Русия са прекъснати за годините 1887-1896 г., а точно по това време проф. Драгоманов живее в София. Нямайки възможност за пряк натиск върху България, руската дипломация се опитва да реши въпроса за политическите емигранти чрез Австро-Унгария. Австрийските власти също смятат проф. Драгоманов за свой враг, тъй като го имат за основен подскрекател на борците за украинска независимост в Галиция. Известна е оживената кореспонденция между дипломатите на Русия и Австро-Унгария, както и между Австро-Унгария и България. От тези преписки се разбира, че е съставен списък на руските емигранти, които чрез австрийско посредничество трябва да бъдат екстрадирани от България в Русия. На трето място в списъка е името на проф. Драгоманов. [34]

Българското външно министерство започва да се огъва под австрийския натиск, прокрадват се слухове, че Министерството на народното просвещение няма да поднови изтичащия през октомври 1892 г. договор на проф. Михайло Драгоманов като преподавател в университета. Провежда се разговор и с именития професор при евентуален отказ да се подпише нов договор, той да остане като хоноруван преподавател в университета и сътрудник на "Сборник за народни умотворения, наука и книжнина". Проф. Драгоманов отхвърля за себе си този вариант и заявява, че ако не подпише нов договор с университета, ще напусне България. В свое писмо до Иван Франко от 9 октомври 1892 г. той пише: "Попаднах като заек в клопка". Но тук е решителната намеса на българската академична и културна общественост, правителството на България отхвърля нотата на Австро-Унгария и в края на октомври 1892 г. проф. Михайло Драгоманов подписва нов тригодишен договор със Софийския университет. Това му дава спокойствие и възможност да се отдаде с още по-голяма енергия на педагогическа и научна дейност. [35]

През 1894 г. Михайло Павлик, Иван Франко и техните съратници организират в гр. Лвов 30-годишен юбилей на обществено-политическата и литературно-научната дейност на проф. Михайло Драгоманов. В чест на юбилея е организирано специално културно-просветно дружество "Просвета", което свиква народно събрание (вече). На това събрание говорят Михайло Павлик, Иван Франко, Васил Стефаник, украински, руски, полски, чешки интелигенти. Юбилеят в Лвов донесъл на проф. Михайло Драгоманов радостни изживявания. Тези тържества показали, че дейността му е призната и

оценена от прогресивните кръгове на украинския народ, че фолклорните му трудове са спечелили висока оценка на научната общественост в цяла Европа. Леся Украинка в писмо до Михайло Павлик пише, че юбилеят в чест на проф. Драгоманов е "...наистина празник на осъзнаваща се Украйна". [36]

Акад. Михаил Арнаудов дава оценка за делото на проф. Михайло Драгоманов в България, макар че не е бил негов студент, но чрез знанията и уменията, получени от Драгомановия студент проф. Иван Шишманов, той се смята за Драгоманов ученик и последовател. Ето какво пише акад. Арнаудов: "...личности като Драгоманов са истинска необходимост за един народ, в периода на националното му и културно въздигане и че Драгоманов с правото си е спечелил титлата на голям украинец и един от най-заслужилите дейци за свобода и взаимност на славянските народи. Прави са някои чистокръвни руси, които по случай юбилея му пишат от Лондон: "Михаил Петрович беше и остава украинец по душа и сърце. Но живата и гореща любов към своя народ ни на минута не го правеше тесен националист... Напротив, той принадлежеше на цялото славянско семейство в същата мярка, както и на своята Украйна. Украйна... може да се гордее с това, че в трудната епоха на формиране на политическите партии в Русия, тя изтъква Драгоманов като един от най-крупните политически мислители на нашето време". Това признание е ценно поради истинското уважение, което то показва.

Ние, българите, имаме повече от всички други славяни, освен украинците, причини да бъдем признателни на един учен мъж, който е нещо повече от учен, и на един учител, който не пренебрегва заради книгите живота. Нека не забравяме, че Драгоманов не само пише история, но и прави история. Така е било при не един крупен народен мислител някога и сега. И когато такъв учен, с усет за реалните обществени и национални отношения, говори на една младеж, той може да я напъти към правилни схващания, към идеализъм, потвърден от опита, към чувство за дълг спрямо нацията. Не суха книжовна мъдрост, а знание, свързано с воля и дела, проповядва Драгоманов и този негов урок го прави за слушателите му у нас "ратник за свободата на мисълта" и въодушевен "учител на истината". Че той дава на младата ни историческа и фолклорна наука няколко образцови изследвания, на които сашколувани и ще школуват новите поколения учени, това е другата страна на заслугите му към българския народ... Както някога сънародникът на Драгоманов – Юрий Венелин, закарпатски украинец – запалва първата искра на нашето национално прозрение, изучаването на нашето родно минало и нашата живо старина, с което ускорява Българското възраждане, така половин век по-късно историкът Драгоманов – довежда науката за нашето народно творчество до нови съвременни хоризонти". [37]

В заключение ще цитираме част от надгробното слово, произнесено от

бесарабския българин проф. Димитър Агура като представител от преподавателите на Софийски университет "Св. Климент Охридски": „Проф. Михайло Драгоманов принадлежи по своята дейност не само на Украйна, а на цял свят и България е честита, че след като се ползва за своята младеж в течение на шест години с неговите знания, може да прегърне в недрата си останките, скъпите останки на този велик труженик на науката. Той е заслужил стократно правото на гражданство в нашата земя“.[38]

Проф. Михайло Драгоманов е погребан в Централните софийски гробища. На 11 август 1930 г. тленните останки на украинския професор са препогребани на същото място при стечение на много украински емигранти, а също и български интелектуалци. [39] На проф. Михайло Парашчук е възложено да изработи паметник на гроба на проф.

Драгоманов. Този паметник е открит на 30 октомври 1932 г. На тържеството присъства Лидия Шишманова, (дъщеря на проф. Драгоманов) проф. Парашчук, проф. Олександр Шулгин, акад. Михаил Арнаудов, председател на Укратино-българското дружество и много активисти, а също и много членове на Украинското дружество "Украинска Громада в България" [40]

Проф. Михайло Драгоманов допринесе много за взаимното културно опознаване и обогатяване на украинския и българския народи, за формирането на художествено-естетическа система в българската фолклористика и литература, за създаването на българска научна преса и научните институции Софийския университет "Св. Климент Охридски" и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София.

Списък на използваната литература:

1. Михайло Драгоманов. Духовност и свобода. Избрани статии, дневник и писма на учения. София, 2005, с.8-11.
2. Шишманов, Иван. Значението и задачите на нашата етнография. // Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, София, 1889, с. 43.
3. Михайло Драгоманов. Духовност..., с. 12.
4. Пак там, с. 13.
5. Пак там, с. 14.
6. Пак там, с. 15.
7. Пак там, с. 16-17.
8. Арнаудов, Михаил. Ив. Д. Шишманов. // Известия на Етнографския музей в София. Т. VIII-IX, София, 1920, с. 18.
9. Романченко, И. и Д. Заславски. Михайло Петрович Драгоманов. // Исторически преглед, София, 1965, кн. 5, с. 83.
10. Михайло Драгоманов. Духовност..., с. 42-43.
11. Алманах на Софийския университет 1888-1928. София, 1929, с. 54
12. Михайло Драгоманов. Духовност..., с. 41-57
13. Пак там, с. 51.
14. Романченко, И. и Д. Заславски. Михайло Петрович Драгоманов., с. 86.
15. Пак там, с. 85.
16. Пак там.
17. Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. София, 1889, Т. I, 66-96.
18. Арнаудов, Михаил. Очерци по български фолклор. София, 1968, Т. I, с. 382-383.
19. Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. (СБНУНК) София, 1890, Т. II, с. 132-181 и 1890, Т. III, 206-246.
20. Арнаудов, Михаил. Очерци... с. 384-387.
21. Сборник ... (СБНУНК). София, 1891, Т. IV, 257-270.
22. Арнаудов, Михаил. Очерци... с. 389-391.
23. Сборник... (СБНУНК) София, 1891, Т. V, 257-270.
24. Арнаудов, Михаил. Очерци... с. 384-387.
25. Сборник... (СБНУНК) София, 1892, Т. VII, с. 245-312.
26. Сборник... (СБНУНК) София, 1892, Т. VIII, с. 257-314; София, 1894, Т. X, с. 3-68.
27. Арнаудов, Михаил. Очерци... с. 389-391
28. Пак там, с. 391-396.
29. Диников, Петър. Български фолклор. София, 1972, Т. I, с. 129.
30. Романченко, И. и Д. Заславски. Михайло Петрович Драгоманов..., с. 85.
31. Иванов, Йордан. Богомилски книги и легенди. София, 1925, с. 382.
32. Романченко, И. И. Заславски. Михайло Петрович Драгоманов..., с. 85.
33. Пак там, с. 84
34. Пак там.
35. Пак там.
36. Пак там, с. 86.
37. Арнаудов, Михаил. Очерци..., с. 399-400.
38. Караиванов, Никола. Димитър Агура – първостроител на българската историческа наука.// Първостроителят, ученият, човекът. София, 2004, с. 18.
39. Централен държавен архив, София, фонд 1717К.
40. Пак там.